

Az Ágh István-vers a paradoxon nyomvonalán halad. „Szabadságom halála halálom szabadsága” — olvassuk egyik költeményében. A paradoxon szellemessége feloldja a magyar gondolati líra hagyományos nehézkességét, már-már skolasztikus elvontságát és bonyolultságát, a lét tényeihez köti az elszabaduló rációt. Ághé — jobb szó híján — katartikus paradoxon: a kételkedés öncélúsága helyett lélektisztító önismeret szándéka termi. Antiszentimentalizmusa az igazságkeresés humánus igényéből fakad.

Korunk nagy „kihívása” a költészet számára történelmünk jelenkori „szélárnyéka”, társadalmunk konszolidálódó életvitele. A konfliktusok rejtettebbek, nem lehet többé szólamosan szólni róluk. A líra könnyen veszejt mértéket a távolságtartásban: a jelenségnél megrekedve prózává igénytelenedik, intim művészetté jelentéktelenedik, vagy anakronisztikusan kitart heroikus emlékei mellett. Ágh Istvánnak életképes lírai ötvözetet sikerült alkotnia: verseiben magas erkölcsi-gondolati igény és köznapi realizmus szempontjait vetíti egymásra, adottságot lehetőséghez mér és megfordítva. Hangja is tisztábbá, egyszerűbbé vált, levetkezte korábbi versesköteteinek asszociációkat gátlástalanul zsúfoló modorosságát. E tartalmi és formai sajátosságainál fogva soroljuk könyvét nemzedéke — és a mai magyar költészet — kimagasló teljesítményei közé. (*Magvető Kiadó, 1977.*)

GREZSA FERENC

Tornai József ábrándozásai

Mindössze tizenhét vers van Tornai József új verseskötetében (*Tizenhét ábrándozás*). József Attila *Külvárosi éjében* is ennyi volt. De míg a lehangoló külvárosok-ról, komor téli tájakról beszélő kis füzet egy-egy költeménye a témák sokféleségével kápráztat el, Tornai versciklusában valójában egy téma van. Mi ez az egy téma, és mi volt „a szavak kimondásához” szükséges, „elindító megrázkódtatás”? Az Új Írás Pályám emlékezete című sorozatában megjelent írásból („Hogy mondjam el az életem?”; 1977/4.) kiderül, hogy mit jelentett a költő számára az a nő, akivel még a háború alatt, egy bombázásoktól zajos éjszakán ismerkedett meg. A piros arcú, kék szemű lánnyal együtt fedezték föl Baudelaire-t és József Attilát, Dosztojevszkijt és Szabó Lőrincet. De fülében is „az ő keze szorításától dübörgött föl először a vér dobja”. — „És tőle szakadtam el, erőszakkal, egy Duna-parti vadmeggyfa földig csüngő ágai alatt. Akkor már egyik nap szeretett, másik nap azt mondta, idegenek vagyunk egymásnak.” Ez az élmény, melyből másoknak egy-két versre telik csupán, Tornainál egész ciklust éltet.

Az ábrándozás szót nem a szokásos értelmében használja a költő. „Az ábrándozás itt műfaji megjelölés olyan versfajtára, melyben az indulat és a lehiggadtság, a partjain túlcsapó áradás és a keménység, a közvetlen személyesség és az álarc mögé rejtőzés egyszerre hajtja, fékezi, csíholja a kifejezést.” Új műfaj („versfajta”) megteremtéséről azonban — véleményem szerint — nem beszélhetünk. Igaz, a hagyományos műfaji kategóriák közül egyiket sem alkalmazhatjuk. Itt a rapszódia, amott az elégia sajátosságaira figyelünk föl. A lírai alany jellegét figyelembe véve a közvetlen, vallomásszerű költészetre és a szereplőraa egyaránt találunk példát. Új műfaj helyett újszerű lírai típus jelentkezését érdemes konstatálnunk.

A dinamikus felépítésű, elrendezésű cikluson szakaszosan ismétlődő érzelmi-hangulati váltakozás vonul végig. „Ne gyere vissza.” — mondja a költő az első versben. A másodikban már valami rezignált szomorúság színezi a rideg ténymegállapítást. („Nem süttött ki a nap, / mióta elmentél, / beroszdásodnak a ház kilincsei”, „Messzire sodortak téged az utak”) A „Most kellenél” kezdetű harmadik ábrándozásban pedig hangot kap a lelkiifurdalás: „Miért nem ragadtam / ártalmasabban bő-

rödbe, napjaidba?” De most már minden elvégeztetett. „Te már új törvény vagy, / más történelem”. A költő érzelmei így már csak a befejezethez, a megváltoztathatatlanhoz kötődnek. A nő eltűnt, elveszett, de az érzelmek önálló életre keltek. A „láncán habzó kutya” képétől a „Lesz még tavasz és kihajt a szívem” optimizmusáig sokféle emóciót vált ki a „visszakívánt, visszaidézett” asszony.

Tornai láthatólag nem igyekszik elrejtetni azt a szituációt, melyből a tizenhét vers kinőtt. (A valósággal való pontos megfelelést azonban félrevezető lenne keresnünk, bizonyos számú szituációelem meglete viszont nem kétséges.) Kitérő, önmegmutató lírikus Tornai. Álarcot sem szemérem miatt vesz föl. Az a kegyetlen őszinteség, ami a két egykori szerelmes mostani viszonyának érzékeltetésében megnyilvánul, a stilizálatlan költői magatartás példája is egyben. „Még élve, forrón és remegve, / mindent kivállva, elárulva, leköpvé, / összeégetve: feketén, szeszen / nézzük most egymást.” Vajda János Harminc év utánja jut eszünkbe. Csak éppen Vajdát az „el nem nyert” és nem az „elvesztett éden fájdalma” kínozza.

Nem „tetszetősek” Tornai József versei. A mesterről, Szabó Lőrincről szólva — a Tiszatáj lapjain (1972/10.) — írta Tornai: „Éppen a törvényen kívül helyezett prózai kifejezésekkel csinál költészetet.” A szenvedély ereje a Tizenhét ábrándozás költőietlennek látszó megoldásain is átsüt. És áthévül a nyelv is, a lényegére csupasztított, a dísztelen anyanyelv, a pontos, éles, fegyelmezett képek sorozata. Tornai lírájával kapcsolatban korábban az az aggodalom is megvolt (és talán egyesekben ma is megvan), hogy a költői személyiség nem tapasztalja meg és nem szenved végig saját teóriai rendszerét. Egyik kritikusa (Bata Imre) szerint amiben Tornai „originális, mindig közvetlen életélményekre utal. Ha meg kivonja magát az élmény vonzóköréből, tételes lesz, fáradt és prózai.” A költő ezúttal nem vonta, nem vonhatta ki magát az élmény hatóköréből. Az idézett kritikusi megállapítás cáfolatára — a téma természeténél fogva — nem alkalmas az új kötet. De mindenképpen az életmű nagy nyeresége a Tizenhét ábrándozás. Sikerült itt a költőnek saját fájdalmán át a közös emberit kifejeznie.

Nyilatkozatokban, interjúkban maga Tornai mondja ki: úgy érzi, költészete váltságba került. A magyar és az európai líra története bizonyítja, hogy a nagy és lelkiismeretes elmélyedések általában megújulásra vezetnek. Nem hiszük, tudjuk, Tornai József sem kivétel ez alól. (*Magvető, 1976.*)

OLASZ SÁNDOR

Czakó Gábor: Iskolavár

Egy fiatal, pályakezdő tanár igyekszik első munkahelye, a Tessedik Sámuel Mezőgazdasági Szakmunkásképző Iskola felé. Gondokkal, szorongásokkal beárnyékolta szívvel; ki tudja miért, egyre inkább valami baljós előérzet uralkodik el benne, mintha a tájban, az iskolaépület — egy barokk kastély — előbontakozó képében is lenne valamilyen taszító vonás: megfogalmazhatatlan ez az általános rossz érzés, bújkáló ellenszenv, s talán éppen ezért legyőzhetetlen is. Csakhamar kiderül, nem volt hibás a tiltakozó ösztön, bizony botrányos kis kompánia fogadja az érkezőt, s meglehetősen zilált az az összkép is, amit az első tágasabb, immár mindenre kiterjedő helyzetfelmérés után kapunk erről a *ki tudja hol van, alighanem bárhol is lehetne* oktatási intézményről.

Czakó Gábor legfőbb írói érdeme és realista eszményű ábrázolásmódjának legvitathatatlanabb fegyverténye, hogy olyan mozzanatok, helyzetek, emberi képletek